

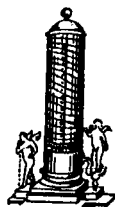
$\overline{0}$

$\overline{1}$

Naslov originala
Roger Caillois
Pierres suivi d autres textes
© Éditions Gallimard, 1970

Urednik
Zoran Hamović

Likovna oprema
Dragana Atanasović

Rože Kajoa

KAMENJE

i drugi tekstovi

Prevela sa francuskog
Vesna Cakelji}

1997.

CLO

Kamenje

Posveta

Govorim o kamenju koje je oduvek spavalo vani ili koje spava u svome počivalištu i u noći rudnih žila. Ono ne zanima ni arheologa ni umetnika ni draguljara. Od njega niko nije pravio palate, statue, nakit; ili nasipe, bedeme, grobnice. Ono nije ni korisno ni glasovito. Njegove fasete ne blistaju ni na jednom prstenu, ni na jednoj dijadi. Ono ne objavljuje spiskove pobjeda, zakone Carstva, urezane neizbrisivim slovima. Ni međaši ni stele, a ipak izloženo nepogodama, ali bez počasti i štovanja, ono svedoči samo o sebi.

Arhitektura, skulptura, kamenorezbarstvo, mozaik, draguljarstvo od njega ništa nisu pravili. Ono je s početka planete, katkada dospelo s neke druge zvezde. Tada na sebi nosi uvertanja svemira kao žig svoga strašnog pada. Ono je od pre čoveka: a čovek, po svome dolasku, nije na njega utisnuo beleg svoje umetnosti ili industrije. Nije ga obrađivao namenjujući ga kakvoj prostoju, luksuznoj ili istorijskoj upotrebi. Ono ovekovečuje jedino vlastiti spomen.

Ono nije klesano ni po čijoj slici, ni čoveka, ni životinje, ni bajke. Ono nije spoznalo druge alatke do onih koj su služile da ga otkriju: čekić za raslojavanje, da objavi njegovu pritajenu geometriju, brusnu ploču, da pokaže njegovu zrnastu građu ili da probudi njegove prigušene boje. Ono je i dalje ostalo ono što jeste, ponekad svežije i čitljivije, no uvek u svojoj istinitosti: ono samo i ništa drugo.

Govorim o kamenju koje nikada ničim ne beše izmenjeno do surovim tektonskim silama i sporim trošenjem koje počne skupa sa vremenom, sa njim, kamenjem. Go-

vorim o dragom kamenju pre brušenja, o grumenju dragocenog metala pre topljenja, o dubokoj zaleđenosti kristala pre posredovanja brusaca.

Govorim o kamenju: algebri, vrtoglavici i redu; o kamenju, himnama i pravilnom tačkastom rasporedu; o kamenju, tučcima i krunicama, rubu sna, zametku i slici; o onom kamenu slapu kose, mutnom i krutom poput pramena utopljenice, a koji ne klizi ni na jednoj slepoočnici, tamo gde u nekom plavom kanalu postaje uočljiviji i ranjiviji sok; o onom kamenju razmotanom papiru, nezapaljivom i posutom postojanim varnicama; ili o najnepropusnijoj posudi gde igra i još uvek čuva svoju razinu iza jedinih apsolutnih stenki neka tečnost pre vode, a kojoj je trebala, da bi se očuvala, cela gomila čudesa.

Govorim o kamenju starijem od života, a koje i nakon njega ostaje na ohlađenim planetama, kada on imaše sreću da se na njima rascveta. Govorim o kamenju koje ne mora čekati čak ni smrt i kome ništa drugo ne preostaje nego da pusti da mu po površini klizi pesak, pljusak ili uzmak valovlja, oluja, vreme.

Čovek mu zavidi na trajanju, trajnosti, tvrdokornosti i sjaju, na tome što je glatko i neprobojno, a celo čak i kada je razbijeno. Ono je vatra i voda u istoj besmrtnoj prozirnosti, koju katkad pohodi dužica, a katkad zamagljenost. Ono donosi, onima koji ga drže na dlanu, čistoću, hladnoću i udaljenost zvezda, višestruko spokojstvo.

Poput onoga ko bi, govoreći o cveću, ostavio po strani kako botaniku, tako i umetnost vrtova i pravljenja buketa a ostalo bi mu još mnogo toga da kaže, tako sada i ja, zanemarujući mineralogiju, odbacujući umetnosti koje od kamenja čine upotrebu, govorim o ogoljenom kamenju, opčinjenosti i slavi, gde se skriva i u isti mah odaje neka sporija tajna, neizmernija i ozbiljnija od sudbine jedne prolazne vrste.

Januara 1966.

Mitologija

O kamenju iz Kine

U dnu doline reke I Ngan uzdižu se kamene gromade od kojih neke svojim oblicima podsećaju na preteći nadvijeno planinsko stenje. Meštani ih malo obrade pa ih postavljaju na ulaze hramova. One same po sebi privlače pažnju, neobične su.

*

Kamen *jing še* uspravlja se gizdav i lep na obroncima planine Ling-nan, iako ga nije dotaklo dleto ili bračva. Ima neki metalni zvuk. Koriste ga kao ukras. Taj kamen je nešto čuderno. Tako velik, redak je.

*

Zapadno od okružnog mesta Ki, na sedamdeset lica od sreskog mesta Long, postoji jedna pećina prozvana špiljom zmajeva ili riba. Tamo se nalazi kamen koji je čas veliki čas mali. Ako ga ko razbije i ispita njegovu unutrašnjost, primetiće sličice zmajeva i riba.

Oni koji prolaze ispred te pećine, izbegavaju da govore. Oni čuju daleke zvuke grmljavine i uragana. Zauzstavljaju se prestravljeni. Te zvuke ne čuju svi.

*

Na Središnjem ostrvu postoji kamen koji ima decu. Središnom ciklusa Ven lu, neki čovek pokupi taj kamen, koji je tada bio malen. Ostavi ga u jednom zakut-

ku. Nakon osamdeset godina ovaj kamen je narastao u kamenu gromadu koja je izrodila hiljadu kamenčića svoje potomstvo.

*

Ukus kamena *hiong-hoang* leden je i gorak. To je lek za sve. On leči zločude čireve, fistule; tera utvare, demone. Odagnava pošasti. Neutrališe otrov gmizavaca. Predstavlja savršen protivotrov. Otklanja stotine uroka. Ako ga neko nosi sa sobom, zli duhovi mu se ne primiču; ako taj uđe u šumu, tigrovi i krvoločne zveri puze pred njegovim nogama; ako prelazi reku, nijedna neman mu ne može nauditi. Kamen *hiong-hoang* preobražava devojčice u dečake. Kada neka žena primeti da je noseća, dovoljno je da parče tog kamena stavi u svilenu vrećicu koja se uvodi u rodnicu. Zametak tada dobija snagu i postaje muško.

*

Kamen *še-če* u obliku je pečurke. Nalazi se na obali ostrva Hai iu ming šan, usred velikog mnoštva raznog drugog kamenja. On je mesnat. Ima glavu, rep, četiri uda, kao neko živo biće. Srastao je za veće kame-nje ili za stene. Postoji jedna vrsta tog kamena koja liči na koral; beli podseća na mast; crni na ocaklinu; plavi na krila ronca; žuti na zlato. Svi su oni prozirni i blistavi. Veliki su teški oko deset, a mali od tri do četiri *kina*. Imaju oblik vrča sa uškama koje su obično izbočene tek tri do četiri palca. Oni sa sedam rupa zovu se *ts i ming*. Oni sa devet zovu se *kieu koang*. Blistaju poput zvezda. Na daljini od stotinu koraka uočljiv je njihov sjaj. Obično se čeka jesen da se ovo kamenje sakupi i izdrobi u prah.

*

Prema *Pen ts ao kang muu*, *še jen* nalazi se u srezu Jong pored grada K i jan hien. Ovaj kamen podseća na

ostrigu. Zemljane je boje. Kad je obao i velik, to je kamen-mužjak lastavice; duguljast i mali, to je kamen-lastavica ženka. Postoji jedna vrsta kamena *še jen* koja se nalazi u pećinama sa stalaktitima. Oni imaju oblik lastavice; hrane se mlečnim kapima što neprimetno cure niz stalaktite; mogu da lete.

Prema *U tsa tsuu*, kamen *še jen* može se naći u Jun lingu. On leti, ali samo u vreme velike žege: kada se podigne silovit vetar pomešan sa kišom, on uvlači taj kamen u kovitlac koji se kreće tik uz tlo.

*

Jedna zbirka Songa, iz pera Ni Šeu-joa, navodi da u pećini Ton-juang postoji slap u kome leti ledeni žad.

*

Mao nao nije ni kamen, ni žad. To je neka posebna tvar. Ima ga crvenog, belog, crnog. Poput nekog tvrdog kamena, opire se dejstvu kovine. Među njima ima i takvih u čijoj se unutrašnjosti razlikuju oblička ljudi, predmeta, ptica, životinja. Ti su najdragoceniji. Ima ih bezbroj vrsta. *Mao nao* sa juga čisto je crven i nema žilice: od njega prave pehare i vaze. Vrsta sa severozapada je zelenkastocrna.

*

Žoen še je vrsta gorskog kristala koji sadrži listiće ili stabljikiće. Od njega prave kuglice u čijoj se kvarcnoj unutrašnjosti može videti bilo grančica šljive, bilo list bambusa, tako dobro očuvani, kao da su tu ubačeni nedavno. Ovi primerci izuzetno su retki i predstavljaju pravo blago koje se u bogatim porodicama prenosi s kolena na koleno.

O kamenju iz klasične antike

U Kiziškom pritaneju beše sačuvan kamen begunac koji je služio kao sidro Argonautima. Iščekavao bi iz njega tako često, da ga je trebalo zalivati olovom.

*

Žrvnjeva ima u Volsiniji: o nekima kolaju glasine da se kreću sami od sebe.

*

Jedan kamen iz Asosa, u Maloj Aziji, koji se cepa i raste u listićima, mesožder je. Taj kamen-sarkofag za četrdeset dana proždere leševe koje u njega zatvore, izuzimajući zube. On okameni ogledala, četke, odeću i obuću pokopanu sa mrtvacem.

*

Snaga magnetita iz Troade gotovo je nikakva: to je stoga što su crni i ženke. Oni iz azijske Magnezije najgori su od svih. Beli su i jedva da privuku željezo. Najbolji su magneti plave boje, koji su mužjaci. Potiču iz Etiopije, a plaćaju se novcem prema težini. U Etiopiji se tako može naći, nedaleko od nalazišta magnetita, kamen *teamed* koji odbija i odbacuje svaku vrstu željeza.

*

Difija je crno-beli hermafrodit, kroz sredinu presečen progom koja razdvaja ove dve boje i dva pola.

*

Ima kamenja koje rađa. Rađa u utrobi zemlje koštane kamenove. U Španiji, u okolini Munda, drugi imaju, kada ih neko razbije, izgled ljudskog dlana.

*

U orlujskom gnezdu mogu se pronaći *aetiti*, uvek u paru, jedan mužjak, drugi ženka, bez kojih se orlovi ne bi mogli pariti. Ženka je mala i prhka; njena unutrašnjost, u kojoj vidimo matericu, ispunjena je kaolinom. Kamen mužjak je tvrd i nalik žiru; on sadrži jedan drugi, još tvrdi kamen. Primerci sa Kipra su pljosnati i u sebi kriju pesak pomešan sa kamičcima. Ima ih takođe belih i oblih, u brzacima gore Tafijasa, na desnoj strani onih brzaka koji jedre po Leukadi. Njihovo jezgro čini kamen zvani *kalim*, koji je neobično nežan. Okačen u vreme trudnoće na neku ženu ili ženku životinje, svaki aetit sprečava pobačaj, ali ne treba ga skinuti prerano, inače će materica da spadne. Naprotiv, ako bi neko propustio da ga skine, do porođaja ne bi došlo.

*

Kamen opsidijan je crn, proziran i bez sjaja. Od nje ga se prave ogledala. Ona pre odražavaju senku nego sliku bića i stvari.

*

Mramor raste u kamenolomima. O tome izveštava Plinije, pod uticajem jednog istaknutog prirodnjaka i prema svedočenju radnika koji tvrde da prolomi koje oni načine u planinama ne traju, jer kamen, obnavljajući se, ne okleva da ih ispuni. On se jada na tu činjenicu: Ako je tako, uzvikuje, raskoš se može nadati da joj nikada neće doći kraj. Na isti način Strabon navodi da se rudnici željeza, iskorištavani u Ajtoliji, s vremenom ponovo napune, kao što raste kamen u kamenolo-

mima Roda, mramor sa Para, so u rudnicima Indije, po Klitarhovom svedočenju.

*

U orfičkoj poemi *Litika*, reč je o kamenu koji je Fojbos dao Helenu. Prema tom kamenu se ophode kao da je sasvim malo dete, oblače ga, kupaju, zibaju, sve dok ne pusti glas.

*

Neko kamenje je božansko, predstavlja slike ili prebivališta bogova, pa i sama božanstva. U Hijetu, na obroncima Kefisa, u Heraklovom hramu, nema ničega sem kamenja. Čak je i sam bog predstavljen jednim bezobličnim kamenom. U Tespiji obožavaju najstariju sliku Ljubavi. To je jedan neobrađen kamen, ni klesan, ni glačan.

*

Betili su kamenje koje je dospelo s neba i koje je zadržalo sposobnost da se slobodno kreće u zraku, okruženo vatrenom kuglom. Od njih prave kult u Ahaji, u Arkadiji, u Bojotiji, u Siriji, u Orhomeni i na mnogim drugim mestima.

*

Pod Karakalom, Filostrat sastavlja *Život Apolonija iz Tijane*. To je jedino delo u kome se pominje kamen *pentarb*. Apolonije ga pokazuje Jarkasu. Taj kamen iz daljine privlači drago kamenje koje se o njega kači poput pčelinjeg roja. Noću sija; danju blešti. Tako je pun vetra da nadima zemlju i stvara u njoj prskotine. Išče-zne u rukama onih koji nastoje da ga se dočepaju.

*

Pre 227, jedan neznanac napisao *Raspravu o rekama* koja bi pripisana Plutarhu. On nabroja reke Evrope i

Azije. Povodom svake od njih, evocira neverovatna i strašna sećanja. Ukazuje, takođe, na biljke i kamenje koji se mogu naći na njihovim obalama. Marljiv je i nikada ne propušta da navede autore kojima duguje priče o čudesima što ih pohranjuje.

*

Na padinama gora Hem i Rodopi postoje kamenovi *filadelfi* koji imaju boju gavranovog perja, a koji predstavljaju ljudska bića. Jesu li razdvojeni? Dovoljno je izgovoriti njihovo ime pa da se istoga časa sakupe. To tvrdi Trazil Mendežanin.

*

Aretazije, u svojoj *Istoriji Frigije*, govori o kamenu *autoglifu* iz reke Sagara. Nijedan umetnik nije ga dotakao. Pa ipak, on nosi sliku Majke Bogova, kao da je mogao sam sebe izrezbariti. Upravo to znači njegovo ime. Ako neki evnuh naiđe na jednog od njih, on više ne oseća odvratnost prema svojoj uškopljenosti i od tada je neustrašivo podnosi. Ali takav pronalazak je veoma redak.

*

Kamen *krifijus* sa gore Ide vidljiv je samo kada se slave božanske misterije. Za to jamči Heraklid iz Siki-ona u svojoj drugoj knjizi *O kamenju*.

*

Na gori Tmolu, veli Klitofon, ima jedan kamen koga bismo mogli smatrati plavcem, ali teško ga je prpoznati, jer menja boju četiri puta na dan. Primećuju ga jedino veoma mlade devojke koje nisu dostigle zrelost. On jamči povrede onima koje su zrele za udaju.

*

Na obalama Tanaa, postoji kamen nalik na kristal, ali na kojem se ukazuju obojene trake. On nosi ljudski lik. Kada umre kralj zemlje, narod silazi ka reci i onaj koji nađe taj kamen biva proglašen kraljem. O tome izveštava Ktezifon, a i Aristobul.

*

Jedan kamen iz Nila, koji liči na bob, sprečava pse da laju.

*

Kamen *Koribas* sa gore Mikene štiti one koji ga nose od svakog nakaznog priviđenja.

*

Prema Nikanoru Samoskom, u Euroti može da se nađe kamen Trazidil koji ima oblik šlema. Na zvuke trube, on skače po obali, ali se sakrije na dno ako kogod izgovori ime Atenjanâ. Nekoliko ovih kamenova može se videti u Ateninom hramu u Halkisu.

Fizika

ARGUMENT

Opšta morfologija minerala

Slikari i skulptori iz prirode često crpu više od sirovine i uzora za svoja dela. Dešava im se čak da ovima pripoje elemente koje im predlaže priroda ili da, sa ili bez doterivanja, oblikuju svoj plen u originalna ostvarenja koja potom samo treba da *priznaju* u jakom i pravnom smislu te reči. Oni u nekoj nasumičnoj šetnji sakupe zavodljive ostatke i neočekivane otpatke koječega. Radi se o nepredviđenim pronalascima: o pravome čaru. Zato se ne čini da rado preduzimaju ako ne metodično, a ono barem dirigovano istraživanje velikih uspeha prirode. Sem toga, oni pre istražuju iznenađenje nego lepotu, pre bezoblično i nezgrapno nego dovršeni oblik što bi ostalo njihov lični doprinos, njihova apanaža.

Zamišljam ambicioznu potragu koja bi, daleko od toga da se zadovolji slučajnim predmetima, nastojala da objedini najosobitija ispoljavanja bezimernih, neodgovornih, elementarnih sila koje, zapletene, čine prirodu. Zavisno od toga da li su to sile trošenja ili razaranja, one proizvode oprečne oblike, jedne nežne i vrludave, druge grube i kao istrpane. Među tim krajnostima razvija se geometrija kristala kroz koju se, čak i u nepokretnoj stvari, obelodanjuje red.

Čak i jaja kremenata na koja se spotaknemo u oranicama ili u podnožju strmih stenovitih obala, postižu savršene oblike. Ko ih nije sakupljao? Takva nodula da-

ruje neki divan torzo ili kakav volumen koji odstupa od torza, ali nije od njega manje divan po, pretpostavljam, sveopštem i tajnom kodu (mada ga je nemoguće dešifrovati) koji upravlja polaganim rađanjem neminovnih oblika. Ako, pak, oljuštimo i uglašamo magnezijumov silikat koji nejasnim slučajem beše nazvan morskom penom, a koji nalaze zakopan u tlu, poput krupnih belih gomoljača, on u svojoj živoj porculanskoj jasnoći zadržava najuvinitije, najprimamljivije krivulje, najskliskije volumene, površine najbolje iscrtane da bi vodile ili zadržale pogled, da bi ga prikovale ili zanjihale na nekoj drugoj kosini.

Kristalne strukture zavode jednim drugim i tajnovitijim ishodom: ravnima u isti mah čistim poput božanskih apstrakcija i teškim od cele težine kamena ili metala. One se ukrštaju i presecaju u svim smerovima, kao da je najednom hir nekog demijurga na trenutak dodelio najneproničnijim tvarima čudesni dar jedne apsolutne uzajamne propusnosti. Poliedri nisu srasli, nego su crepovito poređani u složenim arhitekturama. Ne čine nikakve ustupke toliko neumoljivoj strogosti svojih ivica ili oštini svojih uglova. Oni kao da potvrđuju izgubljeno čudo jedne geometrije gde su se tela koja čelik ne načinje morala sa lakoćom ukrštati.

Napokon, u strašnim podzemnim posudama za topljenje behu izvajane zguraste zalihe prirodnih metala. One kao da nastavljaju da se kostreše da bi gotovo prsnule: svuda razderane, svuda agresivne i buntovne, okamenjuju poskoke jedne razjarene stvari koja se bori, koja se žestoko opire, gde god i kako god može.

Ove reči ne treba da zavaraju. Minerali, razume se, ne poseduju ni nezavisnost ni osetljivost. I upravo je zato potrebno mnogo da ih potresemo: temperatura

gorionika i električnog luka, silovitost zemljotresa, grčevi vulkana. Ne računajući vrtoglavo vreme.

Obline kamenja, oštrice samorodnih metala ne dugujemo sitnim slučajnostima ili slabim energijama. Prve su rođene iz strpljenja mnogo polaganijeg od brze ljudske istrajnosti, a druge iz surovosti mnogo razornije i više rastaljujuće od slabe ljudske žestine. Ali, lenje ili nagle, ove snage behu jednako moćne i združene hiljadama mogućnosti koje u svoje vreme među njima sastavi jedan duži slučaj protegnut na sveukupno trajanje hlađenja planete. Ne mogu sumnjati da saučesništvo tolikih oštih promena nije i u jednom i u drugom slučaju dovelo do krajnjeg i neumoljivog pojednostavljenja.

More, neumorna vodena kap, vetar, koji mogu čekati, koji nisu poput čoveka primorani na žurbu, osiguravaju telima koje miluju i rabe najčistiji, ali i najsiromašniji profil, no jedini istinski neophodan. U tom dugom sticanju, u toj krajnjoj bedi, zacemento se prikrija jedan od pojmljivih oblika savršenstva.

U drugoj krajnosti, spasena od sveta ključanja i belih usijanja, nezaustavljivih pritisaka, neodoljivih sudara i snažnih eksplozija, rađa se ganutljiva lepota zlostavljane materije koja je našla svoj spokoj. Na isti način još i danas munja pretvara pustinjski pesak u staklene bodljikave štapiće.

Među neprijateljskim stilovima trošenja i lomljenja, škrta arhitektura kristala, njihovih poligona, njihovih piramida, razvija jednu nepromenljivu, nepogrešivu, besmrtnu geometriju koja anticipira Pitagoru i Platona. Najapstraktniji proračuni samo su njen neizmereni eho kojim ljudska inteligencija beskrajno odražava prvotnu disciplinu.

Ovi oblici su od pre istorije, iz pradavne gospoštije. U takvim strukturama, izrađenim najgrubljim postupcima i njima oplemenjenim, zakon ravnoteže na koncu pobeđuje. To je neminovno moralo biti tako. Na početku, u najžešćem haosu, ravnoteža koja će postići tolike čudesne tananosti bez sumnje ne beše ništa drugo do igra još uvek nestalnih i grubih izravnavanja koja je, polagano, okončavala trzaje neke zvezde na putu ukrućenja. Možda i nema pouzdanijih uzora nedokučive lepote od oblika što izranjaju iz velikih gorčina.

TROŠENJE

Kremene konkrecije

U Il de Fransu, usred jednog peščanog kamenoloma, na sredini okomite stene, leže konkrecije kremene peščara. Imaju izgled dlanova ili palmi, poluotvorenih ruku, zgužvanih latica. Nepravilno raspoređene, usmerene u istom pravcu, poređane su u nekoj vrsti isprekidane vodoravne naslage.

Najduguljastije kao da su nastale od neke tečne ili sipke tvari, naglo otvrdle od mraza, a zatim tu i tamo izbušene tvrdokornošću onog istog trošenja koje tu ponudenu površinu izdubi sa obe strane, sve dok je ne probi u njenoj slaboj tački. Igra sila, koje su imale vremena za sebe, nagomila i promeni, zgusnu i proredi tajanstvene i savršene mase koje objavljuju svoje zakone, koje parafiraju i overavaju njihovu neophodnost. Drugi, jače izbočeni oblici, suprotstavljaju delotvorni štit nevidljivom pritisku. Ima ih koji, odostraga se stanjujući i razvijajući, izgledaju obrnuto izrađeni dugim uzmakom. Jedan podzemni brzak polagano je oblikovao, prokapavajući kroz pesak, te velike kamene suze prikovane u begu koji oduvek beše izbezumljen i oduvek nepomičan. Jer to je bežala voda. I bežeći dan za danom, vek za vekom, odvlačila je finu supstancu i odlagala je na neku jednu prepreku koju, tako, nije prestajala da oblaže i uvećava, menjajući je u besmrtni oblik. Neke od najlepših modernih skulptura behu pronađene u tom nalazištu. Bile su tamo još pre otprilike dvadeset i pet miliona godina.

Dendriti

Zarobljenice peščara, rede ahata, a izuzetno retko kvarca, arborescencije mangana u njima rasprostriru svoje čipke od lišća, svoje kose od neurona. Na širokim pločicama peščanog kamena njihove boje variraju od opekacrvene do crne, prolazeći kroz razne nijanse okera. Raskrošnjavaju se u širokim žbunovima napola sparšenim od sunca. Svaka grančica se odvaja i grana zanosnom jasnoćom. One katkada dostižu bujnost visokih palmi kakve lepezani uzdižu na dnu laguna toplih mora, poput raširenih golemih šaka ili poput pocepanih mreža koje bi teret sprečio da budu izvučene.

U medu ili u plavom mleku ahata, dendriti često iscrtavaju krajolike: brežuljke, dolinice ili drage, uvek zasađene jelama koje udaljenost čini majušnim i koje prepoznajemo po njihovoj šiljatoj silueti i po niskim, malo uzdignutim granama. U plamenim sutonima karneola, oni izvlače jednu crnu neprekinutu liniju; u kalcedonu se, naprotiv, grupišu u proredene gajeve.

Dendriti ahata najčešće su izdvojeni: tada nalikuju semenju platana što leprša u mineralnom želeu, zahvaljujući svom trepljastom padobranu. Drugi put su kao meduze ili likopodi. Dočaravaju još i krhku lepezu nekog lišaja, od onih koji su plegli po vrelom kamenju, a vremenom su iskrzani. Da bismo ih učinili vidljivim, dovoljno je uglačati mesto gde se pomaljaju. Njih, uo-

stalom, ubrzo ponovo obuzima tmuša ahata u koju se lagano sunovraćaju. Zato ih u čistoj vodi gorskog kristala najbolje uočavamo. Izrazito su crni, mesnati, računvastu poput čempresova lišća, sačinjeni od uzglobljenih članaka, poput spleta nožnih kostiju zglavkara. Nikada biljka ne beše življa; neotopivi ledni pokrov kao da nije zaustavio njihov vitki rast: više saksifrage nego velika zeljasta biljka koja, usidrena po okomici planinskih padina, uzdiže barem svoje stabljike slobodno u zrak, dendriti, pak, vrludaju po svojoj volji u bistroj i čvrstoj steni, oni u njoj razmiču svoje snoplje, svoja raskršća.

U peščaru, ahatu ili kvarcu, u tami ili sjaju, uvek su to prepoznatljive i varljive slike, venci tisa i jelenskih veza, mahovine iznenađene u groznici bujanja i osudene nekom iznenadnom čini na neumitnu nepomičnost. Ništa ne izgleda biljno do te mere; čak ni otisci paprati u kamenom uglju, morskog ljiljana u škrljcu, koji ovekovečuju kopiju pravih biljaka. Međutim, dendriti nikada ne behu živi. Nikada ni najmanja kapljica soka ne natopi njihove razgranate čipke, nikada se u njima semenje ne raseja izvan tajnih bisaga, da ih unaokolo umnoži. Njihova prefinjena listanja behu upisana u kamenu nekom slepom kristalizacijom mrtvih tvari, kovnih oksida. Ali njihovi bokori i granje predstavljaju jednu tako čudesnu cvatnju da se laik u tome jamačno prevari. Samo sa mukom ga razuvere.

Zacelo su opsena, te soli koje se razmeću tako savršenom glumom biljnog, kada su spasene u isti mah i od života i od raspadanja. Međutim, ne uspevam da se odbranim od ubeđenja da ta lažna paprat, koja je samo prividno biljka i koja pripada jednom nesaglasivom carstvu, na svoj način obaveštava duh da ima širih zakona koji upravljaju u isto vreme i nepomičnim i organskim.

LOMLJENJE

Bakar

Da bih svedočio o surovim dejstvima, izdvojiću komade samorodnog bakra, i to najpre jedan od njih, pronađen u Nelsonu, na severu Novog Zelanda. Uvrnut, bodljikav, posuvraćen ustrajnošću nekog neosetnog daška, on dočarava plamen, od onih što se mogu videti u polju, čijani večernjim povetarcem. Oni se razgore u grimiznim jezičcima koji za trenutak bleskaju u rastućoj pomrčini, a zatim najednom iščeznu nakon baletske piruete. Ovoga puta je neka čarolija zarobila plamen u samom trenutku rasipanja: i evo, postao je čvrst, a ostao tanan, trajna i istinska slika bega vatre i slave vetra.

Drugi bakar

Teška raščerupana masa jednog drugog samorodnog bakra koji je, pak, izvučen iz Gornjeg jezera, kao da se gordi što, uprkos svojoj glomaznosti, može pokazati izduženost i krajnju istanjenost svojstvenu kovini, a koja se nikada ne ustanovljava na stenama, čak i ako su najizbokanije. Jer tada se bez po muke uočava da one behu nabrušene te izdubljene zbog slabog odolevanja trošenju. Čak i kada su oštre i prorešetane šupljinicama poput bolesnih krajnika, ne zavaravaju dugo posmatrača. On shvata da njihove vakuole, trnje, čipkasto grebenje samo odaje njihovu slabu izdržljivost. Nije isti slučaj sa ovim ipak kompaktnim blokom. Pogađamo da bi mogao biti istanjen i učinjen gipkim a da se ne slomi. Daje nam do znanja da beše rođen u strahovitom belom usijanju i skovan na čudovišnom nakovnju, tokom jednog dalekog, nedokučivog zapleta u povesti planete. Zatim beše ostavljen da se beskrajno hladi na dnu mirnih voda, gde ga neka spora hemija, ne otupivši mu izbočine, prekri šarenom patinom.

Gotovo potpuna lepeza zelenih boja na njemu se širi, raspoređuje bez reda i principa, nasumice, poput vegetacije lišaja, plesni i patuljastih gljivica koje izbijaju po nejednakim tamnim ili bledim pržinama, skoro uvek poprskane svežom narandžastom. One osvetljavaju taložni sloj koji je zaledila geologija, kao što mahovita zima zaledi ledene reke. Siromašne detaljima, gotovo

prtajene, zelena, zelene, čiji je bakar dom, prevladavaju, a da nije lako jasno raspoznati njihove utvrde i omeđiti njihove uticajne zone. Uzdržane su, da bi bile raznovrsne. Sve su saučesnice, pa ipak svaka odaje svoju različitost: ovde, ulaštena zelena, gotovo crna boja mahovine posle kiše; onde, zeleni saten starinskih novčića iz iskopina, koje su napali karbonati, sulfiti; češće, mutne plave koje vuku na zeleno, boje tirkizâ, akvamarinâ i drugog plavog kamenja kada ono nema dobru nijansu; na koncu, treperava, kolebljiva zelena veoma mladih badema čiji je mašak još uvek srebrnast. Ova najneutralnija već se pripitomljuje u boju sirove svile na površinama koje će se uskoro raširiti i koje kao da inervira fini reljef niskih pregradaka. Njihova mreža, obično tako slabo uočljiva, zablista čim svetlost zaigra na majušnim kristalima kalcita koji je sačinjavaju. Čovek bi poverovao da se najednom našao pred mineralnom kvintesencijom, kao kada bi bilo zamislivo da neka supstanca svojom prozirnošću i čvrstinom istinski može postati mineralnija od neprozirnog minerala iz koga se čini da se pomolila. U svakom slučaju, ove lomljive očiće, u isti mah krhke i tvrde, nude mašti paradoks jedne hiperbolične skleroze. One se neobjašnjivo nadmeću na nepokretnom, dodaju neumoljivost smrti onome što nikada ne beše živo. One iscrtavaju na površini metala nabore jednog suvišnog, razmetljivog, pleonastičnog mrtvačkog pokrova.

Uspravljen na svojoj najširoj strani, grumen bakra maglovito se preobličava u siluetu ljudskog bića koje posrće, koje se pridiže ili se podupire. Skočanjeni, nejednaki i zbrkani produžeci sa obe strane nejasnog torza mogli bi se smatrati nagoveštajima, počecima ruku. Jedna prikladna napuklina obrezuje profil savijenog kolena, ona istodobno deli od tla i od problematičnog trupla potkolenicu koja miruje ili se napinje, oslanjajući se na jednu izbočinu terena. Nepravilno, gotovo bezoblič-

no, ali srazmerno parče koje zauzima mesto glave, doprinosi svojim strminama, usecima, izbrežinama, da celina poprimi izgled ko zna čega preplašenog i sprženog.

U takvom tumačenju, doista, nema ničeg do izmaštanog, ako ne i halucinantnog. Hladnom analizom svakog obrisa brzo se opaža da ništa, ili gotovo ništa, ne ocrtava bolje nego neki drugi oblik ljudsko obličje u ovom komadu bakra iskopanom iz nekoga gliba.

Međutim, za čoveka, slika ljudskog tela ima tako čudesnu privlačnost, da smatram neverovatnim da prvi namernik ne odgonetne u ovom dvosmislenom volumenu, da u njemu ne zamisli, da u njemu spontano ne otkrije neko biće koje samo što se ne sruši ili se pak grči u poslednjem naporu. Možda Niobu, dok nemoćna prisustvuje pokolju svojih sinova, ili Herakla dok dovršava istrebljenje stimfalskih ptičurina, i mada je umoran, još jednom nateže svoj nevidljivi luk. Svako crpi iz svoje zbirke legendi, da bi identifikovao jednu nejasnu pričinu. Nioba i Herakle ovde su samo lokalne reference, uostalom beskrajno proizvoljne. Drugde bi neko drugi, zadojen drugim bajkama, poverovao da je prepoznao druge polubogove u toj metalnoj starudiji. Ali siguran sam da ne bi izmakao njenom nemom pozivu, u zebnji da će dospeti do lica, da dâ ime nekog junaka jednoj slučajnoj zguri koja je postojala pre čoveka, pre svake istorije i svake mitologije.

Tako se i na šljaci nadljudske metalurgije poigrava ona preka potreba da se poput rebusa goneta svaka slučajna konfiguracija i da se nastane dobro poznatim slikama gomilasti oblaci, kore i ispucali zidovi. Nedostatak ili prednost, to ovde nije važno; u svakom slučaju, fatalnost vrste, koju valja imati na umu. Zidovi se ruše, kore se ljušte i trule, oblaci su drugi oblaci u samom trenutku kada se trudimo da ih pročitamo. Ali ovaj bakarni dronjak ostaje. Toliko izmenjen da je zbog toga

postao nepromenljiv. Prošao je kroz najteža iskušenja, tako da njegova dugovečnost i otpornost konačno odolevaju svakom naporu, ne mislim čak ni naporu čoveka, pa čak ni života, tog nezamenljivog soka koji ga oživljava, a koji je tako lako ponovo stvoriti iz ništavila, već naporu surovijih sila, lišenih instinkta a i mudrosti, koje su s one strane života.

Vraćam se svome bakru, njegovoj divljoj i razderanoj spoljašnjosti. Zapazio sam da već na prvi pogled primorava maštu da ga zbog njegova izgleda pridruži ljudskom svetu. No ima još nešto, a što se još više dotiče umetnosti. Ja mogu po svom izboru videti u naslućenom obliku strelca koga Burdel nije našao za shodno da dovrši, jedan pokušaj možda zanosniji, izražajniji od dovršenog dela ili, naprotiv, neku napola rastaljenu antičku bronzu izvučenu iz lave nekog Herkulanuma, a time još uzbudljiviju, nabijeniju silama, bez sumnje nečistim, ali koje se neizbežno upliću u procenu jedne tvorevine, jer je čovek, koji je i sam svestan svoje destruktivnosti, prirodno uzbuđen slikom degradacije. Bakarni blok nam se, dakle, istovremeno prikazuje skicom i ruinom: nepotpunim i opustošenim. Napušteni projekat i razoreno delo sjedinjuju se, stapaju se u jedan jedva prepoznatljiv volumen, ali u kome se upisuje ili sažima cela sudbina umetničkog pokušaja: u početku, gotovo neizbežan neuspeh, a u slučaju uspeha i čuda, još neizbežnije konačno upropašćenje. U međuvremenu, pogodna da zavede jedno prolazno i nedosledno biće, mogućnost trajne slave koja će ga dugo, ali ne i zauvek nadživeti.

RED: KRUG

Ahat I

Nodule ahata su siva i rožnata đulad, istinski odbojna. Treba ih razbiti da bi se ukazali prizori koje ponekad taje: najčešće nema ničega, sem tmaste, malčice prozračne tvari, jedva nešto drugačije od tvari ma kojeg kremenca; no, katkada su tu ćudljive prugice; uporedne žilice čiji su meandri, pre kraja svoje utrke, sledili, ne bez smetnji i preinaka, rub kore koja ih zadržava; ređe, mineralne kolajne, bodovi čipke, prsci tučkova i franja polena; rasprskavanja hrizantema, nepomični vatrometi u jednoj okamenjenoj noći; dugo obećavana, dugo odgađana prozirnost, a koja nenadano iskrsava poput sablasti ili meteora; suznice sa suzama neke smole kao iz bajke; bela zvezda poput belega na čelu zvezdastoga konja; svetleći prozorčići boje ciklame ili gloga; zastori i zavese okačeni sred kamena na nevidljivim kukicama, a čiji nabori svečano padaju, razmaknuti jedni od drugih kao vrhovi neprohodnih planina, draperije severne polarne svetlosti; obične jame duboke kao džepovi bitumena, gde su se slagali talog i otpaci najsuptilnijih drevnih tekućina; vrpce izložene pogledu na tanušnoj debljini njihove ivice, a čije se raskošno izvlačenje širi, talasa u zamućenosti meda ili vatrene ambre ili plavetne lužine, poput krila ili peraja morskih slepih miševa, raža.

Ne znači mi ništa sve ono što u tim tminama ume prepoznati zanesena ili razigrana mašta, koja u njima

zamišlja mnoštvo priviđenja: kule, bogove, čudovišta, krivudanja karavana pod palmama oaza. Posmatram ove crteže kakvim behu u zoru vekova, kada ništa ne postojашe sem njih, kada materija, stvrđavajući se, izmišljaše prve ravnoteže i, nepokorna svakoj disciplini, prigodice izbegavaše red i simetriju, koje isprobavaše drugde.

Doista, nikakve pravilnosti u šarama ahata. Čini se kao da sadrže ceo repertoar, gungulu i obilje slobodnih oblika, onakve kakve će jednoga dana izumeti ljudska domišljatost i mašta, ne bez zadovoljstva, da bi ih umnožavale.

Iz ovoga sveta sazdanog od gipkosti i u kome obiluju paralele, uglovi su, ako ne prognani, a ono slučajni, te iskrslili protiv svoje volje. Ako se i pojave, oni nisu delići jedne promišljene arhitekture, nisu vrhovi poligona, nego nagla promena pravca neke konkavne žilice. Poput traka koje prijanjaju uz obrise nodula, a koje neka izbočina ili pukotina primorava da se naglo vrate. Dve udubljene, prislone krivulje ocrtavaju vršak jednog istanjenog ugla koji se postepeno gubi, što se više koncentrični prstenovi približavaju središtu kamena. On se širi, pruža, razliva. Iščežuće sa poslednjim kolobarima. Prognani ugao, geometrija primljena krijumčarenjem, jer naletimo na nju trudeći se da joj izmaknemo, nalazi u pravilnim krivuljama, i u najjednostavnijoj od svih, krugu, svoju jedinu šansu. No još je potrebno, da bi naišla na nju, da se taloženje ili hlađenje odvija u čistom prostoru, u nekoj vrsti apsolutne praznine, gde ništa neće osujetiti operaciju koja se mora dovršiti u svim smerovima, u istom ritmu i u istim uslovima: jedno nazovi čudo u gruboj i neujednačenoj tvari.

U stvari, krug nije odsutan u više mineralnih vrsta. Pojavljuje se naročito u jaspisima i dioritima. U njima

čini jednu gusto ili retko zasejanu gredicu, poput tačkaste tkanine. U ahatu, krajnje buntovnom na najmanju jednolikost, susrećemo ga gotovo samo slučajno, zavoj jednog meandra zatvorenog nad samim sobom, osip bradavica, nepravilnost koja iznenađuje u širenju jednog cvetnog desena. Nepotpun i čest, najčešće zasečen susednim krugom, ostavlja utisak izjalovljenog pokušaja. On, naprotiv, potvrđuje svoju slavu kada se šepuri širok i osamljen poput Sunca na nebeskoj praznini, na jedinstvenom površju mrkog ahata ili usijanog kristala. Onda je to divota.

Ponekad se sistem koncentričnih krugova zaustavlja sa samim ahatom. Supstanca i slika završavaju se istovremeno. I jedno i drugo su uglavljeni u stezni prsten od kristala, čije niske, bodljikave piramide, orijentiri ruže vetrova, ograničavaju i brane njihovu samoću. Ovaj nepomični plamsaj preobražava ih u neku vrstu komičnog, gotovo metaforičkog asteroida; ili u dragocenost.

Kada se kvarc javlja tako naježen oko zagasitih krugova kalcedona, znači da je prekrio svojim prizmama, kao tratinom od svetlosti, stalaktite ili već visoke protuberance, koje se mogu uporediti sa sipljivim stabljikama u klijanju. Metež prozirnih i kratkih bodlji obavlja neprozirne slojeve koji su se već sami poredali kao prstenovi belike na deblima drveća. Jedan poprečni presek daje zvezdu prstenastu do srži, a koju okružuje, kao sunce, kruna niskih plamenova.

Središnji oreoli ahata šire se oko jedne jedva naznačene tačke. Najednom, a da ništa ne najavi preobražaj, kružna vrsta nakostrešena je vrhovima strelica, iglica koje ne postižu apsolutnu prozirnost. Bezbojni ili zamagljeni bojom slezova cveta, oni gotovo nikada nemaju svetlosnu odsutnost kvarca ili bezdansku ljubiča-

stu najlepših ametista. Nastanjeni su belom tminom smrti pupoljaka. Ali oni pripadaju jednom do sada neprihvaćenom carstvu: vladavini strogih i nepromenljivih struktura, prvoj raspodeli energija i polja: redu.

U mojoj ruci blista jedno majušno sunce. Ono je samo igračka, obojeno po zonama poput zujalice. Centrifugalni i naizmenični kolobari dodeljuju mu početak nečeg neizmernog, što smesta raskrinkava njegovu bedna veličina. Oni su plave boje morskih dubina ili pozajmljuju blistavu bledozelenu što se iskrada iz danju gotovo slepih očiju mačaka i sova. Spolja, jedan poslednji listasti krug, beline upijene iz snega ili porculana, razmiče trnje kristala krcatih iskricama.

U najgorem slučaju, predmet dočarava deo nekog besmisleno raskošnog zupčanika, jedan zupčasti točak beskorisne dizalice, kome kao da je neki suludi zanatlija zamenio klinove na naplatku komadićima dragog kamenja. U središtu, kao gotovo neprimetni ubodi čiodom, skerletni trag; glavčina tog lažnog točka koji se nikada ne okrenu.

Dragulji koji behu nagomilani u riznicama Golkonde, dijamanti koji se danas čuvaju u amsterdamskim trezorima jamačno imaju veću vrednost i sjaj. Nedostaje im, u to sam siguran, ta lepota otvorene zvezde, krunice koja se širi.

Ahat II

Kvarc nije uvek razzvezdan oko neprozirne tvari. Dešava se da oko nje prostre jedan neprekinuti stolnjak naizmenice mlečan ili u duginim bojama. Kao što bi odebljavao zagonetni biser na svojoj sedefnoj srži, tako su ovde, pre stvaranja kristala, naizmenične kore narasle oko jedne tajanstvene tačke, sfera dragocene i tvrde tvari, sada uhvaćene u pulpi svetlucavog snoplja. Presečena u bilo kojem pravcu, ona pruža sliku zvezde okupane u sopstvenom sjaju, a koja odaje tajnu svoga zračenja. Iz središta, skamenjeni u svom nepomičnom begu, vinuli su se, u stvari, krugovi nejednakih širina, jasnih boja, koji kao da njima obznanjaju spektar. Njih, pak, jedan prefinjeni narandžasti obrub razdvaja od široke spoljne ametistne dijademe, u isti mah blistave i noćne.

Na toj pločici, gusta prašuma zarubljenih prizmi, šesterougaoonih i brojnih poput osinjih ćelija ili ćelijica na saću, pravilnih i zbijenih poput kanala prepotopnih paprati ili koštanih kapilarnih sudova dinosaurus, daje naslutiti, poput sive koprane, jedan gotovo nevidljiv til, ali koji je dovoljan da spreči kristal da se lecne. Čak je i život kamena iščežao iz tog mrtvog sveta, a i sam led u njemu je turoban. Jedan besprekorni disk ovde čezne poput zloslutnog sunca usred aseptičnog nebeskog svoda. Noćnoplavi krug okružen pavetinom, potom zimzeleni, zatim potočnicama ili lavandom, te najzad plavičastim mlekom. Daleko od toga da zrači, on

kao da lakomo upija beskrvnu svetlost koja ga okružuje, možda u nadi da će se njome zagrejati, toliko pročišćenu od najmanje toplote da bi samo santa leda mogla da je odbije. Na poledini pločice, kao da naznači kontrast sa tako sterilizovanim prostorom, jedna grozna planeta, prljavožuta i plava, sa patvorenim nijansama teškog ulja i gnoja, zgure i petroleja, kolskih ruda i zablacenih rezervoara, sinja poput aerodromskih međa, više zamračuje no što osvetljava velike pukotine isušenih bara, sa onim istim prigušenim prelivima koje ima nagnjilo voće.

Slučajno sam nabavio jednu debelu pločicu kalcedona obloženu kristalima kvarca, koje ona svojom prozirnošću čini azurnim. Njena površina nije ujednačena, već je tu i tamo izdignuta u blagim kupolama koje su i same nakostrešene svetlucavim iglicama. Pod kvarcom, ako se pouzdamo u presek, prvi sloj ahata je postojano plav; na drugom, modrikastobela, mlečnosiva i još bleđa plava stapaju se, mešaju u krupnim pahuljama. Poslednji sloj pre kamenitog postolja je tamnoplav, gotovo crn. Naslagane trake pokorno slede reljef da bi se ponovo našle, vijugave i verne, u istom redu i jednake debljine, ispupčene pod svakom kalotom uz čiju gipku krivinu pristaju.

Dao sam da se preseku i uglašaju neke od njih, na visini gde se pomalja najdublji od slojeva. Ona na samoj površini svaki put iscertava spoljni krug, modriji od kvarcnih kristala koji ga okružuju, modriji i od krune načinjene od primetno šire trake koja ga sledi. Ova zauzima površinu koja potiskuje pojas, sve dok ga mesimice ne svede na samo jednu uzanu vrpcu. Na ovom širem predelu jedna već prozračna plava i jedna još neprozirna bela prepiru se za prvenstvo u prefinjenoj raspravi valera i kameja. U središtu probija crna, savršeno okrugla zenica unutrašnjeg sloja. Reklo bi se da su

to okca, patrljci, izmrcvarene dojke, koje je neka tajanstvena hirurgija ostavila netaknutim i učinila ih čak nepromenljivim u trenutku kada ih je amputiralo neko više nego hemostatično vilinsko sečivo, baštinik Meduze, odsecajući sve meso i pretvarajući ga usput u kamen. Tako obrađen ahat dočarava jedno od onih čudovišta-čuvara iz mitologije, sa pokožicom prekrivenom očima, ili istočnjačka božanstva na čijim prsima je svrstano kao pod konac više nizova dojki, ili pak ljudsko truplo nedavno osakaćeno, bez udova. On uz to budi i pomisao na neku ektoplazmu sa drugoga sveta, od čudesne tvari, te punu vatri i postojanu. Rudna sablast ponosno ističe neobjašnjive koncentrične mete prigušenog sjaja, pretvorna i željna svetlosti, upijajući je umesto da je odbija. Kružne mrlje označavaju na telu uljeza zanimljive vrške jedne izdužene petokrake. To kao da su nemirni organi za posmatranje ili za parenje, neosetljivi i nemi. Pod izblanjanim izbočinama, razne usekline nejasno naznačuju, jedne jamicu ispod pazuha, a druge pregib što na abdomenu stvara ipak negipka butina. Najšira okrugla ploča nalazi se gore, na središnjoj osi prikaze, na mestu jednog odsutnog lica. Ono ne može ni u kom slučaju biti ubedljivo dočarano, toliko je prazno, ravno, geometrijsko, kao opisano šestarom. Ali, prenosi barem opsednutost i nasilništvo lica. Potvrđuje da ne postoji tako dalek svet koji ne treba na neki način da se prilagodi istim elementarnim likovima, istim fundamentalnim simetrijama.

Ko ne oseća najjednom sudar, ali i dosluh dvaju nezdrživih carstava? Dovoljno je da krug bude otkriven u jednom kamenu. I gle smesta izmamljene očaranosti. Krug koji nastanjuje ahat i korsit, koji vlada belikom i krunicom, koji, od sunca do oka, opisuje tolike obrise, potvrđuje se čak i u ovim dubinama kao jedan od onih retkih krijumčarskih brodova predstojnika u trgovanju između različitih kraljevstava.

Godine 1927, četrnaestogodišnji Rože Kajoa upoznaje u rodnom Remsu ukletog pesnika po imenu Rože-Žilber Le-kont koji ga upućuje u halucinantne predele Remboove i Lotreamonove poezije i u bajkolike, egzotične svetove Sen-Džon Persovih pesničkih monologa. Nekoliko godina potom, susreće Andrea Bretona i pristupa pokretu ikonoklasta, učestvujući sa žarom u njihovim igrama. Prvi put sudeluje u pobuni protiv logike, vladavine razuma, kartezijanskog duha, ustaljenog načina mišljenja, a oružje su mu čula i njihovo maksimalno korišćenje.

No, verbalne halucinacije nadrealista, automatski tekst, snovi i podsvest neće dugo ostati piščeva stvarnost. Iz nadrealističke anarhije počinje da se rađa nova misao kao reakcija na preterivanje njegovih dotadašnjih istomišljenika, prevazilazeći ograničenost i protivrečnost pokreta. Postavljajući pred sebe više kriterijume, Kajoa želi da se otisne u neku delatnost duha dostojniju njegove ambicije. Pisac mora da bude u svakom pogledu odgovoran umetnik; on osuđuje spontanost i apsolutnu iracionalnost, remboovsku neobuzdanost čula, nekontrolisano pijanstvo reči i meru. Razum zahteva da odaberemo svoje snove, kaže, videći u preciznosti jezika slobodu i istinu. U svom prvom objavljenom tekstu *Specifikacija poezije*, koji je bio neka vrsta piščevog manifesta, dvadesetogodišnji Kajoa iznosi zamisao da poezija i nauka mogu da budu komplementarne, govoreći o moći fascinacije svojstvene jednom pauku. Sledeće godine razvija svoju misao u značajnoj studiji *Bogomoljka* u kojoj pokazuje analogiju u ponašanju insekata i ljudi. Ljudi i insekti čine deo iste prirode, naglašava mladi antropolog koji počinje da naslućuje jedinstvo kosmosa u svom nastojanju da obeloda-

ni sličnost između sveta prirode i društva. Društvo se ponaša kao druga priroda, jednako slepa, nerazumna i neosetljiva kao ona prva.

Podstaknut velikom željom za istraživanjem, Kajoa uskoro sa Žoržem Batajem i Mišelom Lerisom osniva *Sociološki koledž* (*Collège de Sociologie*), grupu koja, inspirisana dirkemovskom antropologijom i željna akcije, teži da stvori nove mitove što će preporoditi društvo. U tom periodu koji će ostaviti velikog traga na njegovo delo, Kajoa govori o intelektualnoj osmozi sa Batajem. Cilj ovoga društva su proučavanja zatvorenih grupa, raznih sekti, terorističkih organizacija i slično, a članovi žele da proučavaju društveno biće u svim pojavama gde se očituje prisustvo svetog. Konstatujući neuspeh nadrealizma, Kajoa je lično izradio program ovog projekta baziranog na svetovnoj sociologiji, koji je umnogome prevazišao proklamovani naučni cilj. Po drugi put pisac učestvuje u pobuni. Sa ničeanskom ljubavlju prema moći, u svom žestokom tekstu *Zimski vetar* sanja o stvaranju jednog novog tajnog društva individualista i nepokornih koji smatraju društvo skandaloznim i mrskim, a ovako udruženi bili bi jači. Buntovničke vrednosti koje bi oni branili trebalo bi da budu prave društvene vrednosti. Očito pod uticajem Ničeovog *Rodenja tragedije* Kajoa u sledećem tekstu poziva na stvaranje društva koje bi se temeljilo na dionizijskim vrlinama, no istovremeno naglašava: pijanstvo, ali lucidnost u pijanstvu! Istraživanje ekstaze praćeno je osećanjem moći, moći koja omogućuje poimanje svetog. Vrhovna vrлина pisca, a i svakog elitnog bića, jeste vladanje sobom. Jer kada je pesništvo u pitanju, kaže Kajoa, nema egalitarizma i demokratije. Poeziju ne može pisati svako. Bataj, pak, želi da stvori jednu antihrišćansku religiju, zasnovanu na istraživanju radosti pred smrću i gubitku sebe u ekstazi sjedinjenja sa zajednicom. Ovo razmimoilaženje i obostrano preterivanje dovešće pred drugi svetski rat do gašenja *Koledža*, kada Kajoa, na poziv Viktorije Okampo, direktorke književnog časopisa *SUR*, odlazi u Argentinu.

Piščevo nastojanje uoči drugog svetskog rata da spoji književnost i antropološku meditaciju, što je ujedno bio i cilj *Koledža*, urodilo je plodom kroz dela *Mit i čovek* i *Čovek i sve-*

to. U prvoj knjizi eseja Kajoa sa raznih aspekata proučava mit i njegovu funkciju. Videći u životinjskoj mimikriji, koja će ga opčinjavati celog života, model psihološkog i društvenog ponašanja, vraća se primeru bogomoljke, a potom uspostavlja korelaciju između čudesnosti jednog insekta koji za vreme koitusa ubija svoga mužjaka i narodne mašte. Mit predočava svesti sliku jednog ponašanja čije delovanje ona snažno oseća... Od spoljne stvarnosti do sveta mašte, od pravokrilaca do čoveka, od misaone aktivnosti do slike, put je možda dug, ali nema prekida. Posvuda iste niti tkaju iste crteže. Nema ničega autonomnog, ničega izdvojivog, ničega proizvoljnog, bez uzroka i bez svrhe: sam mit je ekvivalent jednog čina. Neodoljivo privučen fenomenima čudnog, pisac u drugoj knjizi proučava sveto i zaključuje da se u nekim primitivnim društvima sveto stapa sa čarobnim ili sa svetom snova. Izraz svetog je mit.

Dok u Evropi besni rat, Kajoa u Argentini daje svoj veliki književni doprinos borbi za mir, ali ujedno nastavlja da proširuje nepreglednu skalnu svojih interesovanja vezanih za kontinuitet prirode i društva, živog i neživog sveta. U prelepom štivu *Patagonija*, svojevrsnom meditiranju o civilizaciji, on daje sliku puste plaže na kraju sveta, posute skeletima i perjem životinja i ptica, napola zabijenim u pesak. Naslućujući kosmičko kroz vrtoglavicu smrti, pisac tom plažom-metaforom proklamuje univerzalni i strašni zakon destrukcije, dok užasi rata za njega predstavljaju tek ubrzavanje nečega što će doći samo po sebi. Krajem rata piše pamflet *Obmana poezije*, optužbu protiv poezije toga vremena, smatrajući da pesma ponovo treba da postane ravnoteža između rada i originalnosti.

Brojna putovanja po egzotičnim krajevima još više će obogatiti riznicu predmeta i svet čudesnih bića i pojava koji zaokupljaju pesnika. Sam sebe naziva Crvenkapicom koja bere lešnike, hvata leptire, sakuplja kamenčiće... U Francusku se vraća preko Čilea, Perua, Ekvadora, da bi nastavio sa misijama na Antilima, u Meksiku, Gvatemali, Kolumbiji. Piše *Estetički rečnik*, osniva kod *Galimara* kolekciju dela latino-američkih pisaca pod naslovom *Južni krst (Croix du Sud)*, otkrivajući, između ostalih, Kortasara, Asturijasa, Aleha Kar-

pentjera... i, naravno, Borhesa. Nakon misija u Iranu i Iraku, osniva časopis *Diogen*, posvećen dijagonalnim naukama (kako ih on naziva), odnosno interdisciplinarnim istraživanjima.

Početkom pedesetih godina budući kolekcionar minerala slučajno kupuje jedan blistavi poludragi kamen čija optička boja počiva na istom principu kao i boja leptira *morfo* iz Brazila. Rađanje interesa za kamenje vremenski se podudara sa ulaskom u piščevu najplodniju stvaralačku fazu. Smatram gotovo neodoljivim za čoveka iskušenje da pozajmi smisao svemu što izgleda kao da može da ima neki smisao, a što u isti mah beskrajno odoleva da ga otkrije, kaže pisac na početku dela *Neizvesnost koja dolazi od snova*. San više ne može imati vrednost koju je imao tridesetak godina ranije, za piščevih nadrealistčkih početaka. On ga tera da živi ne od izvesnosti, nego od dvosmislenosti, da na nov način razmišlja o svetu, zamišljajući ga onakvim kakav on nije. On malo više otvara prozorčić poezije: a ona je način da vidimo čoveka i svet onakvima kakvi oni ne mogu da budu. Ali san je i svojevrsna otuđenost, izdvajanje, gde volja ne igra nikakvu ulogu. Želeći da ovo izdvajanje u vremenu doživi na svestan način, pisac se priklanja igri. U antropološkoj studiji *Igre i ljudi* Kajoa vidi igru kao posledicu spoja raznih fizičkih i psihičkih odredbi čija sloboda i variranje čine ovo izdvajanje iz svakodnevice još čarobnijim i potpunijim. Vrhovna igra u književnosti je pesništvo, odnosno pisanje pesme. U *Pesničkoj umetnosti* nanovo insistira na jasnosti, govoreći: Nisam hotimično uvećao nejasnost svojih stihova. No, radeći u tami, tražio sam svetlost... Čovekovi snovi, njegovi košmari, našli su mesta u mojim pesmama, ali da bi u njima dobili ime, oblik, smisao. Uredio sam njihov nered. Pisac smatra da je bit pesme nevidljiva tačnost; treba poštovati pravila, ali tačnost treba da ostane nevidljiva. Ovaj bivši nadrealista koga neodoljivo privlači čudesno i metafore same prirode, pokazuje veliko zanimanje za fantastiku koja mu omogućuje da sa većom slobodom tumači tajne bilnog i životinjskog sveta. Nakon *Antologije fantastike*, 1960. godine, u studiji životinjskih fenomena koje nauka ne ume da objasni *Meduza i kompanija*, pita se da li pri njihovom rasvetljavanju treba upotrebiti argumente antropomorfizma ili treba ostati u za-

divljenom neznanju, ostati pasivan. Tajne životinja predstavljaju odskočnu dasku za sanjarije i fantazije koje pisac na njima gradi, a koje će kasnije preneti na kamenje.

Borhesov prevodilac i prijatelj, zaveden Borhesovim metamorfozama realnog, Kajoa u svojoj najznačajnijoj priči *Pontije Pilat*, nekoj vrsti teološke rasprave, daje sebi ogromne slobode. Revolucionarno izvrcé događaje oko Hristovog suđenja: Pilat proglasio Isusa nevinim, obezbedio mu zaštitu legionara, a potom se ubio ne iz očajanja, nego srećan i stoga što je jedan stoik uvek slobodan da se odrekne života u času koji smatra odgovarajućim... Isus je, pak, umro u poodmaklim godinama itd. Kajoa, koji nalazi logiku u misterijama prirode, mistifikuje jednu teološku dogmu! Istina je fikcija, borhesovska istina.

Posle raznovrsnih i raznorodnih dela od kojih smo tek dotakli značajnija, Kajoa 1962. godine objavljuje *Uopštenu estetiku*, formulišući zakone lepog. Pošto je otkrio postojanje prirodnih metafora posmatrajući šare leptirovih krila, riba i kamenja, nakon dubokog uranjanja u enciklopedijsku poeziju Sen-Džon Persa, otkriće Mendeljevljevog periodičnog sistema elemenata zauzeće centralno mesto u pesnikovoj misli; naziva ga manifestom diskontinuiteta i konačnosti sveta. Dakle, u jednom konačnom svetu sve se ponavlja, u ciklusima, simetrijama, homologijama, sve ima svoj ekvivalent u nečem drugom. Pesnička slika je stoga prepoznavanje, pronalaženje, a poezija je nauka tačne slike, daleko od svake proizvoljnosti, nauka redundanci, pleonazama sveta, koji je sam po sebi metaforičan, istkan od znakova i odjeka. Čovek je deo toga sveta, a estetsko uživanje je radost otkrića prirodne harmonije između subjekta i objekta, između jedinke i sveta. Čovek nije u suprotnosti sa prirodom. On je i sam priroda: materija i život potčinjeni fizičkim i biološkim zakonima koji vladaju svetom. Za razliku od Kanta koji misli da subjekt konstatujući lepotu posmatranog objekta sudi o stanju svoga duha, Kajoa veruje da posmatrani predmet svojim zakonom potčinjava duh kao što duh potčinjava taj predmet... Ova dva događaja su neodvojiva. Kroz hipnotičku kontemplaciju jednog ahata, pisac oseća da i sam poprima njegovu prirodu: ... osećam da pomalo poprimam prirodu kamenja. U isto vreme, ja mu približavam svo-

ju. Ne praveći hegelovsku dihotomiju umetnički lepog i prirodno lepog, ističe da su mašta i umetnost krajnja produženja prirode: ... Ne sledi da je priroda model umetnosti, nego pre da umetnost čini poseban slučaj prirode... Na primer, pišući o maskama, smatra ih ljudskim nastavkom životinjske mimikrije, prurušavanja ili zastrašivanja, kao što su slike ljudska verzija šara sa leptirovih krila. Ovakvi stavovi nalaze svoju potvrdu u metodi Pikasa koji je danima sakupljao razne otpatke iz prirode, tražeći u njima samima ili u njihovim kombinacijama analogije sa drugim stvarima. Setimo se samo kako je nastala njegova čuvena *Koza*! Ne radim po uzoru na prirodu, već radim poput nje, izjavio je ovaj slikarski genije.

Ovakva panteistička zamisao stapanja sa prirodom i bolno osećanje konačnosti pred beskrajnošću prirode, najeksplicitnije je izraženo u remek-delu *Kamenje*, koje je Kajoa objavio 1966. godine. Nakon perioda opčinjenosti biljnim i životinjskim svetom, umetnik nas uvlači, kao u neku avanturu, u carstvo minerala, čija nas čarolija potpuno obuzima. Teško je bilo šta reći o ovoj neobičnoj knjizi a da je na neki način time ne oskrnavimo, kao što je piscu bilo teško da onome što naziva mucavim isповestima doda svoje efemer-no ime. Ovaj tekst spada u one koje ne treba suviše analizirati, jer ono što je u njemu najmoćnije to je gotovo iracionalni doživljaj koji on pruža. Kažemo tekst, iako smo duboko ubeđeni da je taj panegirik kamenju najsublimnija poezija.¹ A Kajoa nikada nije napisao nijednu pesmu. Tako stoji. Budnim okom alhemičara ovaj mineralog, biograf, istoričar, hroničar prodire u unutrašnjost oblutka ahata da bi u njemu otkrio vodu koja je postala zatočenica u kamenoj tamnici još s početka planete; u šupljini jednog kamena iz Kine primećuje figurice zmajeva i riba; u obliku drugog kamena, pribegavajući antropomorfizmu, vidi siluetu ljudskog bića, Niobu, Herakla, Burdelovu nedovršenu skulpturu... Nadmoćno bogatstvo prirode nadilazi čoveka, kao što je pesnik konačno pobedio mislioca i istraživača. Kamenje, primer nepomičnosti pošteđene slabosti i efemernosti naše vrste, vodi nas u centar sveta, na početak Stvaranja. Prema nekim pradavnim legendama i mitovima, i sami ljudi su proizašli iz kamena *petra genitrix*, Kamenje, koje si jezgro sveta; a tvoji oblici,

tvoji volumeni, njegova šifra , kaže Kajoa u svom poznom delu *Reka Alfej*, u kome se potpuno otvara, praveći bilans svojih opsesija. Na drugom mestu Kajoa nas vodi u srce kamena, stapajući se u trijumfalnu mineralnu večnost, sledeći primer svetih Besmrtnika i maštajući o taoističkom putovanju duše. Prema taoističkim mitovima, Besmrtnici su živeli na udaljenim i tajanstvenim ostrvima, a pronaci njihova obitavališta značilo je prevazići ljudsku egzistenciju, dokučiti kosmičko, postići telesnu besmrtnost, što je bio najviši cilj taoističkih učitelja. Mnoge stranice svoga *Kamenja* pisac posvećuje dalekom sabratu u neizrecivom poštovanju i poniznosti pred mineralima, a možda je, pak, i cela knjiga napisana u slavu Kineza Mi Fua, ekscentričnog krasnopolisca iz 11. veka, velikaša koji je skinuo svečanu odoru da bi se poklonio jednom kamenu. Taj isti Mi Fu, neki daleki prethodnik Džeksona Poloka, anticipirao je slikarevu metodu *dripping*, stvarajući slike prskanjem boje po hartiji, sve dok nije napustio takvu umetnost, shvativši da njome ne može da dostigne lepotu nekih primeraka minerala iz svoje kolekcije.

Ali, ova knjiga nije samo apoteoza kamenu, nego i reči! Poput geometrijski savršenih kristala koji obelodanjuju red, a spajanjem daju najčudnije, najslikovitije oblike, tako i Kajoa kleše svoje često eliptične rečenice što narastaju u tekstove snažnih završetaka, poput finala simfonija. Iako su savršena celina, svaki od tekstova može da živi svoj zasebni književni život. Mnogi od njih toliko su raznorodni, kao što su kontrastirajući predmeti i bića koje piščeva uobrazilja projektuje u jednom kamenu. Da li je sve samo mašta? Ponekad ne možemo da odredimo gde prestaje mašta a počinje opis, kao što u jednom manganskom dendritu u kamenu ima više života nego u najživljoj biljci. A nikada nije bio živ. U tim vrtoglavicama dalijevskih slika nalazimo tragove piščevog nadrealističkog početka, ljubavi iz rane mladosti.

U *Pismu kamenja* iz 1970. godine, koje sledi nakon putovanja u Kijev, Tbilisi, Erevan, te u Novi Meksiko i Arizonu, a koje predstavlja nastavak *Kamenja*, pisac goneta nedešifrovana ornamentalna pisma u oniksu, opija se grafičkim ludilom jaspisa iz Oregona čiji suludi život boje slezova

¹ *Kamenje* je objavljeno u *Galimarovoj* ediciji svetske poezije.

cveta buja bez zakona i granica , u sićušnoj pločici koju naziva dalekim diskom prepoznaje sliku tužnog Saturna. Čudesna pisma van upotrebe koja vidi u kamenju, naziva strukturama sveta . Samo je potpis svugde iščezao. Govoreći o ulasku života u mineralnu neosetljivost, o skeletima sićušnih radiolarija, dijatomeja ili, pak, glomaznih amonita koji su završili u kamenom talogu, Kajoa u svemu tome vidi znak koji odaje kratkotrajni prolazak jedne vrste .

Iste godine objavljena je i knjiga *Polja šahovske table*, neka vrsta ispovesti i analize piščevih raspoloženja. Poput crnih i belih šahovskih polja, u pesnikovom duhu savršeno se uklapaju i smenjuju apolonijske težnje za harmonijom, merom i kontrolom sa naletima dionizijske opijenosti i vrtoglavice. I opet osećamo nostalgiju za večnošću, čiji je delić Kajoa želeo da uhvati opisujući kamenje. Strpljenje sveta prevazilazi blesak jedne misli, jednog života, jednog razdoblja. Umetnik pomirljivo priznaje da čovek, u stvari, razmišljajući o kamenu razmišlja o samome sebi. Posuđuje glas jednoj septariji koja kaže: Naslućujem da je želeo da potvrdi, on, nemirni, preopširni, svoje saučesništvo sa mnom koja sam kamen i crtež u kamenu, osuđen na ćutanje .

Pošto je u svome kamenju video nosioca pisma s one strane vremena, pitamo se da li je pisac u traganju i nostalgiji za prajedinstvom želeo da, poput mitološkog Alfeja, nakon prelaska mora postane izvor. U melanholičnoj *Reci Alfej*, možda predosećajući blisku smrt, želi povratak detinjstvu, iskonu. Pre nego što nas je zauvek fizički napustio, pesnik se povukao u svet minerala na čijem nebu blista, kao na Direrovoj *Melanholiji*, poput zloslutnog sunca usred aseptičnog nebeskog svoda , ukleta planeta Saturn.

Vesna Cakeljčić

Sadr`aj

KAMENJE

- Posveta / 7*
Mitologija / 9
O kamenju iz Kine / 9
O kamenju iz klasične antike / 12
- Fizika / 17
Argument / 17
Opšta morfologija minerala / 17
Trošenje / 21
Kremene konkrecije / 21
Dendriti / 22
Lomljenje / 24
Bakar / 24
Drugi bakar / 25
Red : Krug / 29
Ahat I / 29
Ahat II / 33
Red : Ugao / 36
Piriti / 36
Hematit duginih boja / 40
Kvarc kostur / 42
Kvarc utvara / 43
Beli beril / 44
- Vanserijsko / 47
Voda u kamenu / 47
- Metafizika / 51
Misao o besmrtnosti / 51

Moral / 61

Kamenje protiv prirode / 61

Zaveštanje / 65

Upisana sunca / 65

Beleške / 81

PISMO KAMENJA

Septarija / 85

Ahati / 89

Jaspis I / 93

Jaspis II / 95

Krečnjak / 96

Dvorac / 98

Ulazak života: drugo pismo / 100

POLJA ŠAHOVSKE TABLE

MINERALI

Recept / 104

Beleške za opis crnih minerala / 105

Pustinjska ruža / 107

Silicija-silicijum / 112

Kinesko slovo / 116

Šifra / 119

Druga šifra / 121

Pesnik na nebu minerala / 123

Vesna Cakeljčić

Beleške i komentari / 131